

LOSONCZ ALPÁR

68: redivivusPATAKI VIKTOR, VASS NORBERT (SZERK.):
LÁNCTALP ÉS MACSKAKŐ

Fiatal Írók Szövetsége
Budapest, 2020
274 oldal, 2500 Ft

Maurice Blanchot, ez az enigmatikus író-kritikus-filozófus, aki a múlt század harmincas éveiben még jobboldali folyóiratok szerzője, 1968 meghatározó pillanataiban Párizs nyugtalan utcáit járja. Miért lesz ez a látszólag visszahúzó ember, aki afféle titkos támpontja az egész francia posztstrukturalista és egyéb gondolkodásnak, az író-egyetemista komité szerves tagja, amelyről egyébként ugyanezen év júniusában az akkori Jugoszláv Televízióknak adott interjújában beszél? Miért vesz részt 1968. május 10. és 11. éjszakájában, amikor felállítják az 1871-et idéző barikádokat? És miért lesz részese a hihetetlenül felgyorsuló „eseményeknek”, amelyek során a szereplők május 16-ára már ötven gyárat foglalnak el, és fontos kikötőket zárnak be erőteljes ténykedésük okán. Mindezt követi egy kétmillió, majd utána egy elképesztő nagyságú, azaz egy tízmillió munkástüntetés. Vajon ez tényleg csupán afféle „diáklázadás” lenne, ahogy sokan szeretnének meggyőzni bennünket? És miért mondja Blanchot, hogy 1968 vélhetően a XX. század legfontosabb politikai, és *horribile dictu*, filozófiai eseménye?

Blanchot reprezentatív példája a '68-ban radikalizálódó értelmiségi típusának, és az ő esete jelzi, hogy milyen súlyos dolgok forogtak itt kockán. Mégis, megannyi előítélet állja az útját a megértésnek: ahogy az itt bemutatott szerzők némelyike rögzíti is a tény, miszerint, 1968 és 1989 után a győzelmes kapitalizmus az „alternatívánélküliség” ideológiáját juttatta érvényre, amely felől pedig '68 szinte nem is látható. Innen ered '68 lebecsülése: hol unatkozó fiatalok „örjögésének”, hol eszeveszett, „szexmániába” beleszédülő, „hippik” eksztázisának ábrázolják. Hovatovább, 1968-at szokás, leki-csinyló módon, utcára sodródó, kötekedő „nyugtalanágként”, „türelmetlenségként” elkönyvelni.

Már az is figyelemre méltó, hogy '68 hajtórugói között nem találjuk a standard okokat, nevezetesen a válságtapasztalatot mint magyarázó elvet. Hagyományosan az effajta lá-

zadási/ellenállási/forradalmi hevületet ugyanis a válság által keltett hullámverésből értelmezik a társadalomtudósok: itt azonban nincs szó erről, sőt mi több, 1968 még része a II. világháború után kibontakozó aranykornak nevezett periódusnak (magas növekedési ráták, sikeres növekedési pályák, jóléti állam stb.). És a hosszas magyarázkodás, valamint bíráló helyett csak egy másik résztvevő Alain Badiou taglalására utalok. Többrétegű volt ugyanis az eseménysorozat: diáklázadás, *igen*, a szexuális és egyéb szokásokat felszámoló libertáriánus, tekintélyellenes igyekezet, *igen*, mindez tényleg jelen volt, ám ez aligha meríti ki a mélybe nyúló radikalizmust, amely megkérdőjelezte az óbaloldal és a jobboldal által uralt világot, méghozzá mind Keleten, mind Nyugaton. Sem Brezsnyev, sem de Gaulle, röviden szólva, sem az óbaloldal tőkét döntőgető, ám elvetélt kísérletei, sem a jobboldal prokapitalista világlátása, azaz a „dögunalom” (az „unalom” itt politikai kategória lett), és a „konformizmus diszkrét bája”. Nincs jó kezekben a baloldal sorsa, ezt üzenik az egykori szereplők, az elembertelenedés az uralkodó a világ minden táján, még ha különféle módon is történik ez. '68 legjobb pillanatai azok, amikor a résztvevők fenekestül akarják felforgatni az egész „szervezett” modernitást, kihívják a tekintélyelvűségben rögzült hatalmi konstellációt, és a forradalmi szándékhoz mérten olyan kérdésekhez is hozzányúlnak, mint a „test és a szellem viszonya” (Badiou), a „művészet szerepe”, a „nő és a férfi relációja”, az emberi autonómia lehetőségek, amelyek, ahogy Blanchot mondja, tényleg *filozófiai* jellegűek. Magasra sróftolták a legfontosabb résztvevők a tétet, nem véletlenül kíván megszabadulni az egykori főszereplők egyike, az azóta szokványos politikussá avanszált Daniel Cohn-Bendit az egykori forradalmi énjétől („felejtjük el '68-at”), a lázadásra való emlékezés ugyanis leleplezné a mai belesimuló életvitelt.

Mindeközben se szeri, se száma az előítéleteknek. Nem kellene feledni, hogy '68 csupán időbeli vonatkoztatási pont. Aki utána kíván járni az események alakulásának, annak behatóan vizsgálnia kellene az elő- és utótörténeteket. '68 „robbanása” kronológiai értelemben csak Franciaországra (Nanterre, Párizs stb.) vonatkozik, például Németországban már jóval a jelzett időpont előtt feszülnek az erők, Olaszországban meg '68 éppenséggel 1968 után kezdődik, és még hosszú ideig tart. Franciaországban valóban reprezentatív módon kirajzolódott néhány idevágó vonás, ám még véletlenül sem szűkíthetjük a lényegelemzést erre az országra. Aztán érdemes lenne továbbmenni, és eljutni ahhoz a felismeréshez, hogy világszintű jelenségekről van szó: van rezonancia Afrikában, az 1979-es lázadó jellegű iráni események értelmezése kapcsán elfelejtődik, hogy a gyökerek '68-as meghatározottságúak, a mexikói 1968 véres hullámai pedig közismertek.

Nem zavartalan '68 utóélete, garmadával akadnak olyan hangadó értelmiségiek vagy politikusok, akik a legszívesebben a történelem szemétdombjára hajtanák. Meglennénk nélkül, ezt sugallják. Egyszóval, noha létezik figyelemre méltó magyar recepció is, az értelmezésnek még mindig sok dolga van '68 kapcsán. Ennélfogva csak üdvözölni tudom, hogy valamivel több mint ötven év elmúltával a Fiala Írók Szövetsége szerét ejtette, hogy könyvet szenteljen a jelenségnek. Huszonhárom, többfajta érdeklődést mutató szerző szerepel ebben a transzdiszciplinaritást tükröző könyvben, amely öt tömbből áll, és kellő szerénységgel csupán „közelíteni” (és nem kimeríteni) kíván, elejét véve azon olvasói latolgatásoknak, amelyek tudálékosan azt méricskélnék, hogy mi hiányzik a könyvből. Nem bont le e könyv minden '68-ra rárakódó ideologikus sallangot, de fontos távlatokat nyit, és ez értékelendő, akár hézagpótló gesztusnak is tekinthető.

Vannak itt tanúk, távoli impulzusokat rögzítő és átdolgozó befogadók, vannak itt írók, irodalomtörténészek, kritikusok és társadalomtudományi szakemberek is. Sokfelé cikázik a *Lánctalp és macskakő*, a „közelítések” műfaja heterogén hozzáállásokat eredményez, adódnak benne tanulmányyszerű írások is, amelyek tárgyilagosságra törve elemeznek, de megannyi írást szubjektív aspektusok hatnak át. Ilyen a finom kezdő szöveg is (*1968 – végpont és kezdőpont*), amely Földényi F. László nevéhez kötődik: személyes emlékek szűrőjén át „közelít”, miközben nagy ívet bejárva fogalmaz meg fontos gondolatokat, azaz ötvözi az objektivitást célzó meglátásokat a szubjektív elemekkel (szívesen vitatkoznék viszont azzal az állítással, amely a „Vörös Hadsereg Frakcióra” és a „szektariánus elvakultságra” vonatkozik, amely „baloldali intoleranciaként ma is mindenfelé jelen van” (18) – ez az állítás rövidre sikerült, és megkerüli az itt nélkülözhetetlen kontextualizálást, valamint a filozófiai értelmezést). N. Pál József első pillantásra szokatlan szemszögből, a sport felől ragadja meg '68 mozgásrendjét, ám a szerteágazó-izgalmas írás meggyőzőtt, hogy releváns kérdéseket lehet görgetni ezáltal (persze itt is, mint mindenütt, akadnak vitára készítő állítások: a szerző nehezményezi, hogy '68 „hagyományellenes fundamentumra építkezett” (40): ezt a gondolatot sokféleképp lehet értelmezni, de ha létezett ilyen irányulás, akkor bizony jogos volt, hiszen a résztvevők érthetően abból indultak ki, hogy a korábbi forradalmak egyként „megfagytak”, „megalvadtak”, tehát a hanyatlásszereplőkként érzékelt elődökre vagy hagyományirányulásokra való támaszkodás igazolhatatlannak tűnhetett). Rácz József eligazító írása, amely az első tömb utolsó darabja, a pszichodelikus kultúra kapcsán értekezik.

Aztán következik egy olyan tömb, amely három ország történetét öleli fel. Ezek esettörténetek, és egy történelmileg létező kontextus ismérveit világítják meg. Szervesen következnek az előző tömbből, és helytállóan bizonyul a szerkesztők megjelölése („hatvannyolc három kevésbé ismert arca”), hiszen a néhány reprezentatív példára szorítókozó magyar recepció valóban kevésbé ismeri ezeket a történeteket, holott érdemlegesek.

Egeresi Zoltán Törökországba vezet bennünket (*Törökország hatvannyolca – diákmozgalma, radikalizáció, politikai válság*), ezekről a történeésekről tényleg csak azok tudnak, akik mélyebben és kitartóbban ásták bele magukat '68 tanulmányozásába: sok mindenről olvashatunk itt, társadalmi-gazdasági környezetről, politikai dinamikáról, az utórezgésekről. Kusai Sándor Zoltán Kína felé, a kínai kulturális forradalom felé tereli a gondolkodást. A hatalmas ország esete megköveteli a figyelmet, nem utolsósorban azért, mert a maoizmus komolyan vonzotta '68 egyes szereplőit, ráadásul ezen kínai korszakot különféle negatív legendák övezik a halálozási számokkal kapcsolatos, ma is élénk vitákkal együtt. Az írás szerzője egy különleges alakot választott „tragikus hősnének”, Lio Sao-csi révén derít világosságot megannyi eseményre és vonulatra az egykori Kínában. Vukman Péter a forrongó '68-as Jugoszláviát célozta meg. Voltaképpen elengedhetetlen az említett országgal való foglalkozás, hiszen világossá kell tenni: Közép- és Kelet-Európában '68 ténylegesen csak ezen országban jegyezhető. A szerző arra vállalkozik, hogy mérlegelje, mennyire bírtak ezen történeések lokális meghatározottságokkal, azaz mennyire ágyazódnak bele a globális mozgásrendbe: írása tájékozottságról tesz tanúbizonyságot, sok mindent megragad, és a magyarországi olvasó támaszkodhat e kutatásokra (hadd jegyezzem meg, kockáztatva a szórszálhasogatást, hogy a *Naše teme* vagy a *Polja* nem diáklapok voltak (vö. 111), a megjelölések között ugyanis vannak átfedések, de nincsen azonosság: a *Naše teme* borítóján az szerepelt, hogy „társadalmi és ifjúsági kérdésekkel foglalkozó folyóirat”: a *Polja*, amúgy az *Új Symposion* testvérlapja, hosszú

ideig a legközvetlenebb szerkesztőségi szomszédja is, szintűgy nem volt diáklap, hanem az Ifjúsági Szövetség folyóirata: más esetekben is félrevezető a „diáklap” kifejezés, és egy apró mellékjeles hiba is befurakodik a szövegbe, nem Caldarovićról, hanem Čaldarovićról van szó, aki egy egyébként híres horvát urbánus szociológus volt).

A harmadik tömb (*Idegenség, adaptáció, túlazonosulás – hatvannyolc színrevitelei kifutón, képregényben, könyvben*) szintűgy három szerző írását tartalmazza. A politika itt kevésbé explicit módon van jelen, hanem ahogy a szerkesztői útmutató is sugallja, inszcenációkról, dramaturgiákról esik szó. Inkább művészeti, kulturális kérdések jutnak felszínre. Keszeg Anna 2018 divatspektákulumai felől láttatja 68-at. Persze külön eseményfüzért lehetne kibontani annak kapcsán, hogyan kooptálták a jelzett eseményeket a poszt-68-as tőkés világba, azaz hogyan tompították a radikalizmus élet – áruvá változtatva azt. Itt a fogyasztás különös formájának, azaz a divatnak a távlatába kerülő '68 jelenti a tárgyat, elméleti aládúcolással. És hát mindez egyfajta óvatossággal történik: mert ugyan ott van az utalás '68 „idealista individualizmusáról”, ám ott van egy figyelmeztető mondat is, miszerint a jelentéskeretek újramontírozása szükségszerűen torzít, hiszen kimetsz egy jelentést, miközben homályban hagyja '68 „rétegzett jelentéstartományát”. Kész Orsolya irodalmi és művészeti kirándulásra hívja az olvasót, miközben a háborús diskurzus egy aspektusát taglalja (itt minden a kicsinyítés perspektívájába kerül: *Kis tank, kis háború, kis vér*). Horváth Viktor *Tankom* című regényét helyezi kontextusba svejki áthallásokkal, a kádári nyelvpolitika fordulatainak, infantilizáló stratégiáinak elemzésével. Majd tesz egy kitérőt, és Erdély Miklós egyik performanszával foglalkozva jut vissza választott témájához. Vincze Ferenc megbontja a könyv eddig tapasztalható rendjét, képi aspektusokat vesz górcső alá. Ugyanis egy képregényre, Cristian Dârstar és Alexandru Berceanu képregényére vet fényt, Mickey egér útját követi, és ezt a színrevitel ismételt formájaként könyvelhetjük el. Nem véletlen, hogy e harmadik tömböt azon negyedik követi, amelyben ténylegesen megpillanthatunk egy képregényt (*A tavasz normalizálása*) is, mégpedig Lajtai Máttyás szövegével és Sváb József rajzaival. A könyvben amúgy nem található képek, ezen hat oldalas képregény jelenti a vizuális anyagot.

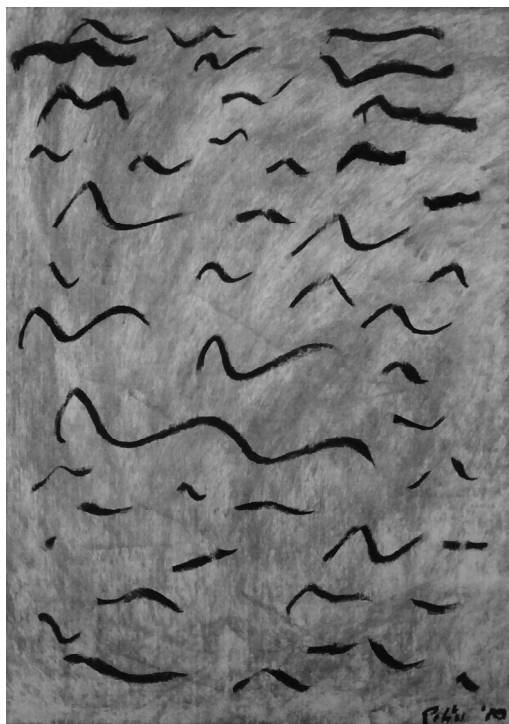
Az utolsó tömb a *Kerekasztal-beszélgetések* címet kapta. Az első beszélgetés '68 kiiktathatatlan vonatkozását, Prágát és egyáltalán a csehszlovákiai beavatkozást tárgyalja, amely távlatként szolgál. Emlékezetpolitikai diskurzus bomlik itt ki, amely a visegrádi országok emlékezeti távlatában jut kifejezéshez. Zsuppán András kérdéseire válaszolva megszólal az élménybeszámolót közvetítő „ipolysági kamasz”, azaz a tanú (Hunčík Péter), és megszólalnak a kérdésekkel szisztematikusan foglalkozó tudósok (Mitrovits Miklós, Popély András). Az olvasó sok mindent megtudhat az egykori (lengyel és csehszlovák) események dinamikájáról, a beszélgetés résztvevői tisztázó erejű gondolatokkal élnek, bírálják az egyoldalú megközelítéseket, és mindenképpen érdemes megjegyezni, hogy eszmeftuttatásaik különös vonatkoztatási pontja a magyar 1956. Párhuzamok és eltérések tárulnak fel így.

A tömb második részében ismételten a beszélgetés üteme határozza meg a szöveg alakulását: Tinkó Mátty úgy beszélget Havasréti Józseffel, Horváth Viktorral és Végel Lászlóval, hogy aziránt érdeklődik, hogyan válhatott 1968 irodalmi alapanyaggá? Egyáltalán hogyan formálható át 1968 ellentmondásos tapasztalatrendszeré irodalmi matériává? Ugyanakkor a beszélgetés nem marad meg az egykori események értelmezésénél, hanem továbbmegy és belemerül a mába a piac, a politika és az irodalom viszonyait taglalva. Végel László veretes

mondata, miszerint a posztszocialista irodalom legfiatalabb írójának Stendhált tartja, egyszerre felhívás a fiatal íróknak, és kritika is, amely feltehetően a jelenkori irodalmat is eléri.

A záróbeszélgetés, amely egy filmesztéta, egy történész és egy művészettörténész perspektíváját közvetíti, vezértémája *1968 és a magyar művészetek*, nem kevés kultúrszociológiai vonatkozást görgetve. K. Horváth Zsolt arról kérdezi Gelencsér Gábort, Csatári Bencét és Mélyi Józsefet, hogy mily módon recipiálta a magyar művészeti szféra '68-at? Hogyan reagált a kultúra intézményrendszere, hogyan reagáltak az egyes művészeti ágak? Hogyan került '68 a magyar művészetek (filmművészet, zene, képzőművészet,) horizontjára? Mennyire bírt meghatározó erővel? Átalakította-e a világlátásokat, vagy csupán külsődleges jelenségnek tartották? Mennyire állt az egykori magyar művészet szinkronban a nemzetközi törekvésekkel? Mennyire volt mértékadó '68 a kordiagnózis kibontásában?

Amint látjuk, figyelemre méltó könyvvel lettünk gazdagabbak. Az itt bemutatott kötet, tényeket és értelmezéseket sorakoztatva fel, heterogén tájékozódású világokba kalauzolja az olvasóit, akik válogathatnak a különféle láttelekekben, tapasztalatokban. És nem csupán antikvárius érdeklődésre tarthat számot a *Lánctalp és macskakő*, hiszen fényt vet a mára is. Nem mintha '68 értelmezése ezzel lezárható lenne, hiszen ez egy végtelen folyamat, amely bármikor újramezhető.

PETŐCZ ANDRÁS: MADARAK – TANDORINAK (KÁOSZ 3.)